

Kotipesästä planetaariseen kotiin: Näkökulmia kotiinpaluuseen

Ajatus kotiinpaluusta voi herättää nostalgian ja turvallisuuden tunteita, mutta kotiin liittyy aina myös hankalia ja ambivalentteja merkityksiä sekä yksilön että yhteiskunnan tasolla. Sotien ja ilmastonmuutoksen kiihdyttämä valtioiden rajoja ylittävä liikkuvuus tekee näkyväksi kotiin liittyvät eriarvoisuudet: kenellä on oikeus kotiin, kodin jättämiseen tai kotiinpaluuseen? Samaan aikaan populistisen oikeiston diskurssissa koti ja kotimaisuus esitetään uhan kohteena olevina arvoina, ja maahanmuuttovastaisuutta perustellaan tästä kumpuavilla pelon affekteilla. Varhaiskasvatuksen kriisi puolestaan tekee näkyväksi koteihin palautuvan uusintavan työn, joka kytkeytyy sukupuolten tasa-arvoon (ks. esim. Moore et al. 2023; Törölä 2021). Globaalissa mittakaavassa taas kiihtyvä ilmastokriisi ja sukupuuttoaalto kyseenalaistavat ihmiskunnan kyvyn huolehtia planeetan kokoisesta kodistamme, josta uhkaa tulla suurelta osin asuinkelvoton sekä ihmiselle että monille muille lajeille. Monen yhteiskunnallisen kysymyksen jakolinjat kulkevatkin kodin kautta joko kirjaimellisesti tai retorisesti.

Kodin ja kotiinpaluun käsitteiden kirjallinen elämä on samoin aina ollut monimerkityksistä ja kytköksissä yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Jo antiikin epiikassa ja tragediassa toistuva *nostos* eli sankarin kotiinpaluun teema on perusteellisen ambivalentti: paluu menetettyyn tilaan on mahdoton, koska sekä sankarin identiteetti että aikanaan jätetty koti muuttuvat paluun myötä. Kotiinpalaaja joutuukin joko esimerkiksi palauttamaan kotinsa entiseen järjestykseen (*Odysseia*) tai perustamaan kokonaan uuden kodin toiseen sijaintiin (*Aeneis*). 1800-luvun alun romantiikassa kehämäinen *Bildungsreise* suuntautui kohti matkajan kotiinpaluuta perinpohjaisesti muuttuneena (Norman & Welchman 2011, 50). Novalis kysyikin: Minne olemme matkalla? Ja vastasi: Aina kotiin (siteerattu emt., 50). Kotiinpaluun kuvia vuosisadan mittaan luonnehti myös kansallisen identiteetin etsintä. Suomenkielisen romaanitaiteen kulmakivi, Aleksis Kiven *Seitsemän veljestä* (1870) kuvaa kansaan rinnastuvien veljesten pakoa villiin korpeen ja lopulta jalostuneina takaisin koti-Jukolaan ja harmoniaan yhteiskunnan kanssa. Vuosisadan lopulla koti-ikävä teema oli keskeinen uusromanttiselle kirjailijasukupolvelle, joka käänsi katseensa myyttiseen, usein kansalliseen menneisyyteen, joka nähtiin kulttuurisena alkukotina.

Vaikka kodin yksityisyys on joskus nähty vastakohtana valtiolle, 1930-luvulta alkaen Pohjoismaissa vahvistui käsitys valtiosta kansankotina. Jo vuonna 1911 Selma Lagerlöf ehdotti kuuluisassa puheessaan *Hem och stat* naisille suurempaa roolia julkisessa elämässä vetoamalla siihen, että valtion tulisi olla enemmän kodin kaltainen. Kansankodin käsite herätti myös ristiriitaisia tunteita ja kritiikkiä etenkin työväenliikkeen piirissä ja työväenkirjallisuudessa (ks. esim. Johansson 2013; Nilsson 2021). Sotienvälisessä modernistisessä kirjallisuudessa

kaikenkarvaiset sivulliset pakenivat kotimaan ahtaiksi koettuja normeja, ja henkistä kotia etsittiin niin Atlantin toiselta puolelta kuin kotimaan syrjäseuduilta, Suomessa erityisesti Karjalasta. Moni modernisti samaistui ”maanpaon” ajatukseen oman kotinsa ja maansa suojista käsinkin (ks. esim. Olsson 2011; Tomi 2023). Koti-ikävä ilmensikin nyt kotiinpaluun mahdottomuutta; modernisteja inspiroineen Friedrich Nietzschen (1999, §377 628) sanoin: ”Me tulevaisuuden lapset, kuinka me voisimmekaan olla kotonamme tässä nykyisyydessä!” 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä uudet feministiset tuulet alkoivat toden teolla horjuttaa porvarillisen kodin tilaan paikantuvia sukupuoliormeja, mikä näkyi useiden modernististen kirjailijoiden kuvauksissa kodin konkreettisista tiloista (ks. esim. Nykänen 2019; Oulanne 2021). Nykykirjallisuuden kontekstissa koti niin ikään edustaa yhteiskuntaa pienoisikoossa mutta kiinnittyy samanaikaisesti myös fantasiaan maailmasta vetäytymisestä. Esimerkiksi Camille T Dungyn omaelämäkerrallinen esseeteos *Soil. The Story of a Black Mother's Garden* (2023) tutkii kotia valkoisen keskiluokkaisuuden kontrollin kohteena sekä laajemmin rasististen rakenteiden kuvana: valkoiselle väestölle koti näyttyy yksityisyyden ja turvan linnakkeena, mutta mustille amerikkalaisille edes kodin seinät eivät tarjoa suojaa poliisiväkivallalta.¹

Paluu kodin käsitteeseen

Suomalaisen kirjallisuudentutkimuksen kentällä kotiinpaluusta on kirjoitettu erityisesti sodan ja globaalien muuttoliikkeen kontekstissa. Tiina Mahlamäki (2018) tarkastelee teemaa esimerkiksi Eeva Joenpellon, Väinö Linnan ja Hella Wuolijoen sisällissotakuvauksissa, joita yhdistää liminaalin kronotooppi: välitilaisuus jää määrittämään elämää ja kotia myös sodasta paluun jälkeen. Pirjo Ahokkaan ja Lotta Kähkösen toimittama artikkelikokoelma *Vieraaseen kotiin. Kulttuurinen identiteetti ja muuttoliike kirjallisuudessa* (2003) tarkastelee erilaisten muuttajien ja siirtolaisten kokemuksia kuvaavia kaunokirjallisia teoksia feministisestä, jälkistrukturalistisesta ja postkolonialistisesta näkökulmasta korostaen paluita osana liikkuvuuden ja identiteetin rakentumisen jatkuvia prosesseja. Sarianna Kankkunen taas tutkii väitöskirjassaan *Harassing Habitats. Experienced Space in Finnish Contemporary Fiction, a Study on Maarit Verronen* (2021) Maarit Verrosen tuotantoa muun muassa kotiinpaluun teeman kautta. Kaisa Kurikka kirjoittaa tässä numerossa julkaistavassa arvioissaan, että Kankkusen väitöskirja tuo esiin Verrosen tilakuvausten yhteyttä liikkuvuuteen esimerkiksi ekonomadismin, uudisraivaajahahmojen ja *nostos*-teeman kautta, jolloin paluu kotiin – vanhaan tai uutena omaksuttuun – näyttyy teoksissa perustavanlaatuisen ambivalenttina ja epävakana. Hanna Lahdenperä arvioi numerossa Sara Pärssonin tuoreen väitöskirjan *Ta sig hem. Skönlitterära skildringar av kvinnan och hemmet från tidigt 1900-tal* (2022), joka soveltaa yhteiskunnallista kotitutkimusta sekä tilallisuuden teoriaa naiskirjailijoiden teks-

teihin vuosisadan alusta. Väitöskirja analysoi kaunokirjallisuudessa kuvattuja konkreettisia tiloja sekä näihin liittyviä käsityksiä ja käytänteitä naisten toiminnan rajoitteina tai mahdollistajina.

Kirjailijoiden tosiasialliset kodit ovat aina kiinnostaneet sekä tutkijoita että turisteja. Aleksis Kiven ankea tölli, Edith Södergranin ränsistynyt huvila, Selma Lagerlöfin uusklassisen komea Mårbacka ja Mark Twainin pramea viktoriaaninen talo ovat esimerkkejä kirjailijoiden kodeista, jotka ovat saaneet pysyvän sijan näiden henkilömyyteissä. Viimeaikainen tutkimus on ”palannut” pohtimaan kirjailijoiden koteja esimerkiksi queer-teoreettisesta ja feministisestä näkökulmasta kysyen, miten kodin tilallisuus osallistuu kirjailijan sukupuoli-performanssiin (mm. Bonnevier 2007) tai purkaen naiskirjailijoihin liitettyä biografismia (mm. Rahikainen 2014). Suvi Ratisen yleistajuinen tietokirja *Omat huoneet. Missä naiset kirjoittivat vuosisata sitten?* (2021) puolestaan tarkastelee naiskirjailijoiden koteja valottaen, millaisissa oloissa he tekivät kirjallista työtä ja millaisia ajatuksia kodeista heillä itsellään oli. Monet näistä kodeista eivät ole säilyneet, mutta kuten Katri Kivilaakso numerossa julkaistavassa esseessään nostaa esiin, arkistoihin tallennetut kirjeet ja päiväkirjat mahdollistavat paluun jo kadonneisiin yksityisiin tiloihin. Tällaisia menneisyyden jälkiä tutkija löytää esimerkiksi hiljattain auenneesta Helvi Hämäläisen päiväkirjamateriaalista.

Kotia käsittelevän kulttuurin- ja kirjallisuudentutkimuksen taustalla on usein fenomenologinen teoria, jossa kodilla tilana on ollut keskeinen merkitys. Gaston Bachelardin (2003) kirjoituksissa korostuu ajatus kodista turvallisena ja säilyttävänä, pesämäisenä tilana. Edward Casey (2009) taas tarkastelee kotia erityisesti paikkana, johon palataan toistuvasti, mikä avaa fenomenologista kotikäsitystä sisältämään erilaisia, myös liikkuvuutta tukevia ja sen varaan rakentuvia tiloja. Viimeaikainen yhteiskuntatieteellinen ja kulttuurintutkimus onkin painottanut kodin dynaamisuutta. Alison Blunt ja Robyn Dowling tarkastelevat teoksessaan *Home* (2006/2022) kodin käsitettä kriittisen maantieteen, arkkitehtuurin ja kaupunkisuunnittelun näkökulmasta ja kytkevät sen laajempaan feministiseen ja postkolonialistiseen otteeseen. Näin korostuu kansainvälinen liikkuvuus, ja kiinteän sijainnin tai selkeiden rajojen sijaan kotia määrittää affektiivinen kokemus paikasta:

Home as a sense of belonging or attachment is also very visible in one of the key characteristics of the contemporary world: the historically unprecedented number of people migrating across countries, as, for instance, refugees and asylum seekers, or as temporary or permanent workers. Notions of home are central in these migrations. Movement may necessitate or be precipitated by a disruption to a sense of home, as people leave or in some cases flee one home for another. These international movements are also processes of establishing home, as senses of belonging and identity move over space and are created in new places. (Blunt & Dowling 2006, 1–2.)

Olli-Pekka Paananen tarttuu näihin teemoihin tämän numeron arvioissaan Kirsti Salmi-Niklanderin ja Marija Dalbellon toimittamasta monitieteisestä teoksesta *Reading Home Cultures Through Books* (2023), joka käsittelee kirjojen roolia kodin affektiivisen tilan tuottamisessa esimerkiksi siirtolaisyhteisöissä.

Martin Heideggerin (2009) kotia koskevassa fenomenologisessa ajattelussa korostuu rakentaminen. Koti hahmottuu binäärisen sukupuolittuneena tilana, jossa rakentaminen on koodattu maskuliiniseksi (ja siten yleisinhimilliseksi), säilyttäminen feminiiniseksi toiminnaksi. Fenomenologian ja sukupuolen suhdetta on pyrkinyt uudelleenarvioimaan esimerkiksi Iris Marion Young (2005), joka on tavoitellut kodin käsitteeseen lisää tilaa ja inklusiivisuutta. Young hahmottelee teoreettista paluuta kodin edustamien arvojen, kuten turvallisuuden ja säilyttämisen pariin mutta haluaa ”demokratisoida” ne siten, että ne eivät sulkisi ulkopuolelleen porvarillisen ja patriarkaalisen kodin normeista poikkeavia. Kodin käsitteestä on etsitty viime aikoina ratkaisua nyky-yhteiskunnan ongelmiin myös muissa teoriaperinteissä. Kotiin tyypillisesti liitetty hoivaava ja säilyttävä äitiminä on nostettu ohjenuoraksi sekä anti-imperialistiselle että ekologiselle aktivismille (ks. esim. Gumbs, Martens & Williams 2016). Myös kirjallisuudentutkija Caroline Levine peräänkuuluttaa tuoreessa kirjassaan *The Activist Humanist. Form and Method in the Climate Crisis* (2023) paluuta ”kotoisiin”, usein konservatiivisiksi ymmärrettyihin arvoihin, kuten pysyvyyteen ja rutiineihin, joissa hän näkee yhteiskunnan kestävyysmurrokselle välttämätöntä potentiaalia. Arviossaan teoksesta David Rodriguez pohtii, mitä uutta Levinen luennat ja käsitteenmäärittelyt tuovat humanistin työnkuvaan yhteiskunnallisena vaikuttajana.

Koti murroksessa

Kodeissa tapahtuu paitsi sukupuolittunutta uusintavaa työtä myös radikaalia aktivismia – ja akateemista ja luovaa työtä, joka sekin voi kietoutua yhteen hoivaamisen kanssa. Niin ikään fenomenologista ajattelua feministisestä näkökulmasta uudelleenarvioinut Sara Ahmed nostaa *Queer Phenomenology*-teoksessaan (2006) esiin kodissa työpöytänsä ylle kumartuneen (mies)filosofin, jonka selän taakse häipyy kirjallisen työn mahdollistava mutta näkymättömäksi jäävä, usein naisten tekemä uusintava työ. Kontrastina tälle hän näkee runoilija Adrienne Richin (1991, 23) kuvaaman äidin, joka ei koskaan suuntaudu vain kirjoituskoneeseen vaan samalla aina myös lapsiinsa. ”Attention involves a political economy, or an uneven distribution of economy between those who arrive at the writing table, which affects what they can do once they arrive (and of course, many do not even make it)”, Ahmed kirjoittaa. (Ahmed 2006, 25–32.) Myös tätä pääkirjoitusta kirjoitettiin kodeissa, taaperon päiväunien aikana, nukkuva vauva sylissä, öisin ja varhaiskasvatuksen alan lakon aikana pienissä pätkissä, hoivavastuun ja kirjoitustyön tasapainoa jatkuvasti neuvotellen.

Sukupuolten tasa-arvoon liittyvien kysymysten ohella keskustelu kodista työn paikkana on yhä tärkeämpi ajassamme, jossa työn digitaalistuminen sekä alustatalouden yleistymisen murentavat työn ja vapaa-ajan eroa samalla kun työnantajien – myös yliopistoinstituution – tarjoamat edellytykset työlle heikentyvät tai pakkoyrittäjyyden myötä puuttuvat kokonaan. Työ ei ainoastaan tapahdu kodeissa vaan yhä enenevässä määrin myös omilla työvälineillä, omalla ajalla – ja omalla vastuulla.

Nämä yhteiskunnalliset murrokset olivat erityisen selkeitä koronapandemian aikana. Ihmisten eristäytyessä koteihinsa narratiivi jaetusta kokemuksesta eli vahvana: ”Koti on nyt oikea paikka osallistua taisteluun” vetosi mainos, jossa sotaveteraani painaa kätensä häntä katsojasta erottavaan ikkunalaasiin (Otto tuotanto 2020). Kodin intiimit affektit nivoutuivat talvisodan henkeä korostavaan retoriikkaan (Lehtinen 2020), ja kotiin linnoittautuminen nousi kansallista yhteisöllisyyttä kutsuvaksi kuvaksi. Samaan aikaan karanteeni kuitenkin toi esiin ja syvensi olemassa olevia eriarvoisuuksia, jotka kumpuavat muun muassa tuloeroista, rodullisesta ja sukupuolten eriarvoisuudesta sekä siirtolaistyöläisten huonoista työolosuhteista. Kodin tarjoama suoja näyttäytyi kovin erilaisena etätyöläiselle kuin terveydenhoitolan työntekijöille, ruokaläheille saati asunnottomille.

Koti uudelleen kuvittelun tilana

Kotiinpaluussa on kyse kääntymisestä kohti konkreettista, rakennettua ja asuttua tilaa. Kodin tilallisuus kytkeytyy kuitenkin välttämättä laajempaan ylijarajaisen liikkuvuuden, globaalien ekologisten kriisien ja kolonialistisen historian kontekstiin. Kodin käsitteen kautta sekä *jäsennetään* että *tuotetaan* yhteiskunnallisia suhteita. Miten esimerkiksi kotiin kytkeytyvät mukavuuden ja lohdullisuuden affektit järjestävät käsityksiämme sukupuolesta? Entä miten siihen liitetyt suljettuuden ja turvallisuuden arvot kytkeytyvät keskusteluun liikkuvuudesta ja maahanmuutosta? Sara Ahmed (2006, 142; ks. myös 2000, 25–37) on ehdottanut, että uhkaavaksi koettu muukalaisen (*stranger*) hahmo tuotetaan suhteessa kotiin: tämä ei ole ainoastaan poissa oman kotinsa piiristä vaan myös *liian lähellä* kotia. Toisaalta tietyt kehot ovat aina lähtökohtaisesti enemmän muukalaisia kuin toiset, ja niihin kohdistuva pelko muovaa paitsi koteja myös naapurustoja, kaupunkitilaa, valtioita ja sosiaalista tilaa niin lakien, käytänteiden kuin näitä legitimoivien sosiaalisten normien kautta. Kodin käsitteen ja tilallisuuden suhde hahmottuu siis vastavuoroisena: kodin idea ankkuroituu konkreettisiin tiloihin, mutta toisaalta käsitteet ja metaforat muovaavat materiaalisia tiloja ja olosuhteita.

Kotiinpaluun ideat kiinnittyvät nostalgisiin affekteihin, joilla on myös poliittinen ulottuvuus, sillä ne luovat kuviteltuja yhteisöjä ja utopioita ja sitä kautta todellisuutta. Numerossa korostuu tämän (uudelleen)kuvittelun ambivalenssi.

Utooppinen kirjallisuus on kautta historiansa rakentanut tosimaailmaa parempia yhteisöjä, joiden tarjoamat ”uudet kodit” ottavat uudisasukkaat – sekä lukijat – vastaan ikään kuin he olisivat asuneet siellä aina. Vaikka klassisessa marxilaisuudessa utooppisuus nähtiin politiikan eskapistisena vastakohtana, poliittinen filosofia on sittemmin ladannut siihen mahdollisuuden parantaa omaa todellisuuttamme puskeamalla kuviteltavissa olevan rajoja ja hahmottelemalla ”ei-vielä” olemassa olevaa maailmaa fiktion keinoin (Jameson 1977, 3; Sargeant 2010, 102–117; Chrostowska & Ingram 2017).

Utopiat pakottavat meidät kuitenkin kysymään, kenen ehdoilla entistä ehompi todellisuus on suunniteltu. Muun muassa Roger Griffin (2007) ja Dean Krouk (2017) ovat korostaneet, että 1900-luvun alkupuolen fasismi, josta moni modernistikin viehättyi, oli utooppinen projekti perustuessaan ajatukselle uuden aikakauden ja uuden subjektin luomisesta. Samoin Fredric Jameson (2005, 205) on huomauttanut, että utopia on asuttajakolonialismin ja modernin imperialismin prototyyppi kuvatessaan jostain muualta löytyvää ”asuttamattontaa” ja ”tyhjää” maata, jolle uusi yhteiskunta perustetaan. Israelin miehittämä Palestiina onkin muistutus utopian ja kotiinpaluun retoriikan potentiaalista väkivaltaan; siinä missä juutalaiset voivat Israelin ”paluulain” nojalla ”palata” Israeliin kaikkialta maailmasta, vuonna 1948 Israelin sotateimien seurauksena kotinsa menettäneet palestiinalaiset eivät pääse takaisin seudulle, jolla ovat syntyneet, eikä Israel tunnusta heillä tai heidän jälkeläisillään olevan mitään oikeutta kaapattuun maahan (ks. esim. Human Rights Watch 2023). Samaan aikaan Gazan kaista, toinen palestiinalaisten territoriaalista, jonka asukkaista monet ovat pakolaisia vuodelta 1948, on tehty YK:n mukaan ”asuinkelvottomaksi” (ks. esim. The Guardian 5.1.2024).

Kotoinen esimerkki kotiinpaluun retoriikan ja etnonationalismin poliittisesta voimasta voidaan löytää 1990-luvun maahanmuuttokeskustelusta. Suhtautuminen sisällissotaa pakeneviin somalipakolaisiin oli voimakkaan kielteinen, kun taas Mauno Koiviston paluumuuttajiksi julistamat inkerinsuomalaiset otettiin vastaan hyvin myönteisesti (Jaakkola 2005, 72). Samoin kysymys saamelaisille kuuluvien museoesineiden palauttamisesta kotiin Saamenmaalle muistuttaa kansallisten instituutioiden kuten museoiden suhteesta kolonialistiseen väkivaltaan nyky-Suomessa. Esimerkiksi tuore dokumentti *Máhccan (Kotiinpaluu, 2023)* seuraa Kansallismuseon vuonna 2021 toimeenpanemaa esineiden repatriaatiota, joka tärkeänä edistysaskeleenaakin muistuttaa alkuperäiskansojen kokemasta sorrosta.

Harry Martinsonin runoelma *Aniara* (1956) tuo esiin utooppisen ajattelun käsitteelliset juuret länsimaisessa kolonialismissa ja peräänkuuluttaa ekologista vastuuta. Se kuvaa kolonnia, joka etsii Marsista uutta asuinsijaa ydinsodassa saastuneen maapallon tilalle. Reitiltä eksytyään alus liukuu ikuisen välitilaan maanpaon ja kotiinpaluun välitilassa ja utopiasta tuleekin dystopia: tärvättyä kotiplaneettaamme korvaamaan ei lopulta löydy mitään parempaa. Kirjallisuuden ”ekotopiat”, kuten Ernest Callenbachin samanniminen romaani

(1975) sitä vastoin toteuttavat uuden version pastoraali-idyllistä, jossa ihmisen tuhoisat vaikutukset ei-inhimilliseen luontoon on peruttu. Utooppiset kertomukset ”paluusta luontoon” tapaavat luoda silotellun ja täydellisyydessään jähmeän version sotkuisesta todellisuudestamme, mikä vaikeuttaa niihin samastumista affektiivisella tasolla (Pepper 2005; Weik von Mossner 2017). Paluukuvitelmiä värittävä nostalgia ei kenties toteudukaan sellaisena ympäristötunteiden kontekstissa. Filosofi Glen Albrechtin vuonna 2003 lanseeraama käsite ’solastalgia’ pyrkii tiivistämään ekokatastrofien äärellä tuntemamme ahdistuksen ambivalenssia; neologismi (lat. *sōlācium*, ’lohtu’, kreik. *-algia*, ’kipu’) viittaa koti-ikävään, jota tunnemme ollessamme vielä kotona. Toisaalta ajatusta maapallosta toisenlaisten kanssa jaettuna kotina, joka perustuu ekologia-sanan etymologiaan (kreik. *oikos*, ’koti’, ’kotitalous’, ’perhe’) voidaan kritisoida: kotitalouteen kuuluva järjestyksen ajatus pitää välttämättä sisällään myös ihmisen järjestyksen luoja (Coccia 2020; ks. myös Karvinen 2020). Planetaarisen kodin kuvittelu näyttää nykyhetkessä välttämättömältä tehtävältä, mutta ihmisen rajoittunut näkökulma horjuttaa luottamusta tämän tulevaisuuden kodin eettiseen kestävyteen.

Liikkuvuudesta ekotopioihin

Teemanumeron lähtökohtana on huomio, että kirjallisuus tarjoaa tiloja kuvitella koteja ja kotiinpaluita toisin ja rakentaa niiden ympärille uusia mahdollisia todellisuuksia – ja että tähän uudelleen kuvittelun mahdollisuuteen sisältyy suuri vastuu erityisesti länsimaisen imperialismin historian ja antroposeenin taustaa vasten.

Numeron vertaisarvioidut artikkelit lähestyvät näitä kysymyksiä monesta kirjallisuudentutkimuksellisesta näkökulmasta. Anna-Leena Toivanen tarkastelee Afrikasta Eurooppaan lähteneiden siirtolaisten paluita takaisin alkuperäisiin kotimaihinsa liikkeen, ajan ja paikan yhteen kietoutumisen näkökulmasta. Artikkelit kysyvät erityisesti, millainen rooli erilaisilla kulkuneuvoilla on kotiinpaluussa eli miten konkreettisilla liikkuvuuden muodoilla tuotetaan paikan, ajan ja toisaalta myös kotiinpalaajan hahmon merkityksiä. Esimerkiksi liikkuvuutta mahdollistavat hotellit hahmottuvat yhtäältä kodinomaisina, toisaalta kiinnittyvät vieraantuneisuuden ja pysähtyneisyyden tunteisiin. Translokaaleja yhdysiteitä luovat hotellit myös assosioituvat siirtolaisten liikkuvuutta rajoittaviin tiloihin, kuten vankiloihin ja vastaanottokeskuksiin, ja siten piirtävät esiin globaalien liikkuvuuksien eriarvoisuutta.

Myös Iida Pöllänen tarkastelee liikkuvuuden ja rodun kysymyksiä artikkelissaan, joka analysoi kotiinpaluun problematiikkaa Harlemin renessanssikirjailijoiden teksteissä 1900-luvun alkupuolella. Useat afrikkalaisamerikkalaiset modernistit matkustivat ulkomailla ja kuvasivat sekä matkustamista että kotimaahan paluuta fiktiossaan ja omaelämäkerrallisissa teksteissään. Ulkomailla

(kuten Pohjois-Euroopassa ja Neuvostoliitossa) vietetty aika oli keskeinen osa mustaa modernismia, sillä se antoi kriittisiä välineitä oman kotimaan rotu- ja luokkasuhteiden tarkasteluun. Pöllänen esittää, että kotiinpaluun representaatiot kyseenalaistavat kodin ja kotimaan käsitteen Yhdysvaltojen segregaatio kontekstissa, jossa afrikkalaisamerikkalaiset paluumuuttajat nähtiin toisen luokan kansalaisina. Toisaalta kriittisiä jos kohta utooppisiakin sävyjä saavat kuvaukset sadan vuoden takaisista matkoista korostavat anti-mustaan rasismiin liittyviä historiallisia prosesseja, joiden vaikutukset ovat nähtävissä pohjoismaisissa nyky-yhteiskunnissa.

Elise Nykänen paneutuu artikkelissaan utooppiseen kotiinpaluuseen, jota kuvataan Siiri Enorannan nuortenromaanissa *Maailmantyttäret* (2022). Kertomuksentutkimuksen menetelmiin nojaava artikkeli analysoi romaania ”dynaamisena utopiana”, joka ottaa etäisyyttä ajatukseen utopiasta staattisena ihanneyhteiskunnan kuvauksena. Nykyhetken sortavia ja kestäättömiä rakenteita kritisoidessaan teos esittää täydellistymän sijaan vaihtoehtoja vallitsevalle järjestelmälle. Lajitietoinen utopia muistuttaa staattisen ihanneyhteiskunnan ja dystopian välisen rajan huokoisuudesta ja painottaa sosiaalista unelmointia edellytyksenä muutokselle. Feminististä nykyutopiaa edustava teos kutsuu Nykäsen mukaan monenlaisia lukijoita osallistumaan yhdenvertaisemman yhteiskunnan rakentamiseen muun muassa kertojien sekä tekstiin rakentuvien lukijapositionien moniäänisyyden kautta. Samalla romaani sisältää kuvauksia esimerkiksi erilaisista ruumiillisista kotiinpaluista, jotka puhuttelevat nykyhetkessä sorrettuja vähemmistöjä.

Ennennäkemättömien mittakaavojen ekologiset kriisit voivat johtaa kodittomuuden ja menetyksen tunteisiin, mutta myös tarpeeseen kuvitella koko planeettaa utooppisena kotina – jolloin siihen kiinnittyvät myös kodin arvot ja affektit kaikessa ambivalenssissaan. Laura Oulanteen artikkeli tarkastelee tätä problematiikkaa teksteissä, joissa kotoiset affektit yhdistyvät ei-inhimillisiin mittakaavoihin. Artikkeli käsittelee kodin ja ympäristön rajoja kahdessa omilla tavoillaan ekokriisin motiiveja hyödyntävässä teoksessa nykyisenlaisen ympäristötietoisuuden syntyvuosikymmeniltä. Stanley Crawfordin *Log of the S.S. the Mrs Unguentine* (1972) on avioliittokuvauksen tyyliä parodioiva kertomus, joka sijoittuu vedenpaisumuksen jälkeisellä maapallolla seilaavalle proomulle ja jossa perhe-elämän ja kotityön problematiikka sulaa kuvauksiin laivalle rakentuvan fantastisen ekosysteemin vaiheista. Joy Williamsin *Breaking and Entering* -romaanissa (1988) rakoilevan avioliiton näyttämönä toimii hitaasti mereen uppoava Floridan rannikko ja rikkaiden talot, joihin sen päähenkilöt murtautuvat asumaan. Artikkeli tarkastelee kirjallisuutta kodin uudelleen kuvittelun potentiaalisena alueena ja kytkee ekonarratologisen keskustelun kerronnan mittakaavoista kirjallisuuden kotikuvausten feministiseen tarkasteluun.

Numerossa julkaistavissa teksteissä kotiinpaluu hahmottuu sekä erilaisia affektiivisia merkityksiä tiivistävänä teemana että konkreettisina valtioiden ja mannerten välisinä siirtyminä. Samalla numero toimii teoreettisena ja meto-

dologisena keskustelunavauksena, joka kotiinpaluun tapaan suuntautuu sekä menneeseen että tulevaan. Jos ”palaamme” nykyhetkessä tutkimaan kirjallisuuden konkreettisia tiloja ja niiden välillä kuvattua liikettä tai kotien rakentamiseen ja niissä asumiseen liittyviä tunteita, millaisia käsitteitä ja näkökulmia tarvitsemme? Miltä koti näyttää ja tuntuu monikriisiytynneessä maailmassa, missä määrin koko käsitettä vielä tarvitaan – ja millaisia tulevaisuuksia rakennamme tarkastelemalla kotia dialogissa kirjallisuuden kanssa?

Laura Oulanne ja Anna Tomi

Viitteet

- 1 Kiitämme Sindija Franzettia tästä havainnosta.

Lähteet

- Ahmed, Sara 2000. *Strange Encounters. Embodied Others in Post-Coloniality*. London: Routledge. DOI: 10.4324/9780203349700.
- Ahmed, Sara 2006. *Queer Phenomenology. Orientations, Objects, Others*. Durham: Duke University Press. DOI: 10.1515/9780822388074.
- Ahokas, Pirjo & Lotta Kähkönen (toim.) 2003. *Vieraaseen kotiin. Kulttuurinen identiteetti ja muuttoliike kirjallisuudessa*. Turku: Turun yliopisto.
- Albrecht, Glenn, Gina-Maree Sartore, Linda Connor, Nick Higginbotham, Sonia Freeman, Brian Kelly, Helen Stain, Anne Tonna & Georgia Pollard 2007. Solastalgia. The Distress Caused by Environmental Change. *Australasian Psychiatry* 15 Suppl. 1(1), S95–98. DOI: 10.1080/10398560701701288.
- Bachelard, Gaston 2003. *Tilan poetiikka. (La poétique de l'espace, 1957)*. Suom. Tarja Roinila. Helsinki: Nemo.
- Bonnevier, Katarina 2007. *Behind Straight Curtains. Towards a Queer Feminist Theory of Architecture*. Royal Institute of Technology, väitöskirja.
- Blunt, Alison & Robyn Dowling 2006. *Home*. London: Routledge. DOI: 10.4324/9780203401354.
- Callenbach, Ernest 1975. *Ecotopia. The Notebooks and Reports of William Weston*. Berkeley: Banyan Tree Books.
- Casey, Edward S. 2009 (1993). *Getting Back into Place. Toward a Renewed Understanding of the Place-World. 2nd Revised edition*. Bloomington: Indiana University Press.
- Chrostowska, S. D. & Ingram, James D. 2017. *Political Uses of Utopia. New Marxist, Anarchist, and Radical Democratic Perspectives*. New York: Columbia University Press. DOI: 10.7312/chro17958.
- Coccia, Emanuele 2020. Reversing the New Global Monasticism. *Log* 49, 9–17.
- Dungy, Camille T 2023. *Soil. The Story of a Black Mother's Garden*. New York: Simon & Schuster.
- Griffin, Roger 2007. *Modernism and Fascism. The Sense of a Beginning under Mussolini and Hitler*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- The Guardian 5.1.2024. UN Warns Gaza is Now 'Uninhabitable' as War Continues. [<https://www.theguardian.com/world/2024/jan/05/un-warns-gaza-is-now-uninhabitable-as-war-continues>] (29.1.2024).
- Cumbs, Alexis Pauline, China Martens & Mai'a Williams 2016. Esipuhe Loretta J. Ross. *Revolutionary Mothering. Love on the Front Lines*. Oakland: PM Press.
- Heidegger, Martin 2009. Rakentaa asua ajatella (Bauen Wohnen Denken, 1951). Suom. Vesa Jaaksi. Teoksessa *Esitelmiä ja kirjoituksia osa II*. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura ry, 22–44.
- Human Rights Watch 2023. 75 Years Later, Israel Blocking Palestinian Refugees' Return. 'Nakba' Anniversary Highlights Continued Israeli Repression. [<https://www.hrw.org/news/2023/05/15/75-years-later-israel-blocking-palestinian-refugees-return>] (22.2.2024).
- Jameson, Fredric 1977. Of Islands and Trenches. Naturalization and the Production of Utopian Discourse. *Diacritics* 7(2), 2–21. DOI: 10.2307/465017.
- Jameson, Fredric 2005. *Archaeologies of the Future. The Desire Called Utopia and Other Science Fictions*. London: Verso.
- Johansson, Carl-Eric 2013. *Brutal social demaskering. Om Kurt Salomonson, bilden av folkhemmet och offentligheterna*. Tampere: Tampere University Press.
- Kankkunen, Sarianna 2021. *Harassing Habitats. Experienced Space in Finnish Contemporary Fiction, a Study on Maarit Verronen*. Helsingin yliopisto, väitöskirja.
- Karvinen, Kaisa 2020. Keittiö sekoittumisen tilana. Emanuele Coccia ja maailmanlaajujen eristäytyminen. *Tutkijaliiton ja Tiede&Edistys-lehden blogi*. [<https://tutkijaliitto.wordpress.com/2020/11/09/keittio-sekoittumisen-tilana-emanuele-coccia-ja-maailmanlaajujen-eristaytyminen/>] (12.2.2024).
- Lagerlöf, Selma 1911. *Hem och stat. Föredrag vid rösträttskongressen den 13 juni 1911*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Lehtinen, Mattias 2020. Affektit pandemian aikana. Pelko, ahdistus ja rakkaus. *Tutkijaliiton ja Tiede & Edistys-lehden blogi*. [<https://tutkijaliitto.wordpress.com/2020/04/20/affektit-pandemian-aikana-pelko-ahdistus-ja-rakkaus/>] (28.1.2024).
- Levine, Caroline 2023. *The Activist Humanist. Form and Method in the Climate Crisis*. Princeton: Princeton University Press. DOI: 10.1353/book.114766.
- Mahlamäki, Tiina 2018. Kotiinpaluun kronotoopit suomalaisessa sisällissotakirjallisuudessa. *Sananjalka* 60(60), 217–237, DOI: 10.30673/sja.70058.
- Martinson, Harry 1963 (1956). *Aniara. Katsaus ihmiseen ajassa ja tilassa*. Suom. Aila Meriluoto. Porvoo: WSOY.
- Moore, Annica & Sanna Kranjc 2023. Mieliä. Varhaiskasvatuksen kriisi vaikeuttaa myös vanhempien työssäkäyntiä. *Helsingin sanomat* 23.4.2023.
- Nietzsche, Friedrich 1999 (1882). *Die fröhliche Wissenschaft*. Teoksessa *Sämtliche Werke: kritische Studienausgabe, kolmas osa*. Toim. Giorgio Colli & Mazzino Montinari. Berlin: De Gruyter.
- Nilsson, Magnus 2021. *Kampfdiktare i folkhemmet. Arbetarpoeten Stig Sjödin*. Stockholm: Verbal förlag.
- Nykänen, Elise 2019. Muukalaisena maailmassa. Tiedostamaton Marja-Liisa Vartion romaanissa *Kaikki naiset näkevät unia. niin & näin* 26(4), 58–65.
- Norman, Judith & Alistair Welchman. The Question of Romanticism. Teoksessa *The Edinburgh History of Nineteenth-Century Philosophy*. Toim. Alison Stone. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Olsson, Anders 2011. *Ordens asyl. En inledning till den moderna exillitteraturen*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Otto tuotanto 2020. Veteraanin päiväkäsky. Ohj. Joonas Kirjavainen. [<https://www.ottofilm.com/films/veteraanin-paivakasky-7eab3>] (6.3.2024).

- Oulanne, Laura 2021. *Materiality in Modernist Short Fiction. Lived Things*. New York: Routledge. DOI: 10.4324/9781003156499.
- Pepper, David 2005. Utopianism and Environmentalism. *Environmental Politics* 14, 3–22.
- Ratinen, Suvi 2021. *Omat huoneet. Missä naiset kirjoittivat vuosisata sitten?* Helsinki: Tammi. DOI: 10.1080/0964401042000310150.
- Pärsson, Sara 2022. *Ta sig hem. Skönlitterära skildringar av kvinnan och hemmet från tidigt 1900-tal*. Halmstad: Makadam förlag.
- Rahikainen, Agneta 2014. *Poeten och hennes apostlar. En biomytografisk analys av Edith Södergranbilden*. Helsingin yliopisto, väitöskirja.
- Rich, Adrienne 1991. *Of Woman Born*. London: Virago.
- Sargeant, Lyman Tower 2010. *Utopianism. A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press. DOI: 10.1093/actrade/9780199573400.001.0001.
- Tomi, Anna. 2023. *Text of Kin. Utopian Intertextuality Between Finland and Sweden in Interwar Literature*. University of California, Berkeley, väitöskirja.
- Törölä, Siri 2021. Laadukas varhaiskasvatus on myös feministinen kysymys. *Journal of Early Childhood Education Research* 10(3), 54–63.
- Weik von Mossner, Alexa 2017. *Affective Ecologies. Empathy, Emotion, and Environmental Narrative*. Columbus: The Ohio State University Press. DOI: 10.2307/j.ctv11hpszq.
- Young, Iris Marion 2010 (1997). House and Home. Feminist Variations on a Theme. Teoksessa *On Female Body Experience. "Throwing Like a Girl" and Other Essays*. Oxford: Oxford University Press, 123–154. DOI: 10.1093/0195161920.003.0008.